

Maironio atminimo įamžinimas literatūrinės kanonizacijos aspektu (1932–1940)

VIKTORIJA ŠEINA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

El. paštas seina.vasiliauskiene@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama, kaip performatyvusis ir materialusis Maironio atminimo įamžinimas (laidotuvės ir nekrologai, septyniasdešimtmečio minėjimas, antkapis, memorialinis muziejus) XX a. 4-ajame dešimtmetyje prisidėjo prie poeto pozicionavimo nacionaliniame literatūros kanone. Aiškinamasi, kokios poeto kūrybos reikšmės buvo aktualizuojamos ir kokia Maironio poezijos vertės lietuvių kultūrai samprata buvo formuojama įvairiomis memorializacijos priemonėmis.

Raktažodžiai: Jonas Mačiulis-Maironis, literatūrinis kanonas, memorializacija

Šiuo tyrimu įsitraukiama į prieš kelerius metus lietuvių literatūrologijoje pradėtą Maironio kanonizacijos istorijos rekonstrukciją. Konkrečiai šiai temai skirtoje Aistės Kučinskienės publikacijoje „Ankstyvasis Maironis literatūros lauke: įsišventinimas, kanonizavimas, pozicijų užėmimas“ [35] pasitelkiant Pierre'o Bourdieu literatūros lauko teorinę prieigą tiriamos literatūros kritikoje ir epistoliniame diskurse ankstyvuoju poeto kūrybos laikotarpiu (iki 1907 m.) plėtotos Maironio kanonizacijos strategijos. Poeto pozicionavimo nacionalinės literatūros kanone klausimas keliamas ir kritinės Maironio recepcijos raidą nagrinėjančiame Tomo Andriukonio įvardiniame straipsnyje Maironio kritinės recepcijos rinkinei [9] bei Ramutės Dragenytės publikacijoje „Maironio monumentalumas lietuvių literatūros istorijose“ [21]. Šiuo straipsniu tęsiami Maironio kanonizacijos istorijos tyrimai dėmesį sutelkiant į ligi šiol maironistikoje menkai nagrinėtą objektą – poeto atminimo įamžinimą, arba memorializaciją, XX a. 4-ajame dešimtmetyje. Tokį pasirinkimą lėmė metodologine šio tyrimo išėties pozicija prisiimta vokiečių literatūros sociologų Hermanno Korte's, Renatė's von Heydebrand, Ilonkos Zimmer darbuose suformuota literatūrinio kanono kaip daugidimensio sociokultūrinės komunikacijos proceso samprata, kurianti prielaidas konkretaus rašytojo atminimo įamžinimą tirti kaip vieną iš literatūrinės kanonizacijos praktikų.

Šiame straipsnyje Maironio ir jo kūrybos kanonizavimas yra suvokiamas kaip atrankos, reikšmės suteikimo ir vertinimo procesų rezultatas. Jis apima sociokultūrinės praktikos visumą, t. y. konkrečius, faktinius kultūros ir švietimo lauko agentų veiksmus, įtvirtinančius autorius ir jo kūrybos poziciją kanone [80, 36–38]. Kanonizacine praktika laikomi ne tik filologiniai ir pedagoginiai tekstų atrankos, vertinimo ir reikšmės suteikimo būdai, bet ir

visos kultūrinės, simbolinės literatūros panaudojimo formos, tokios kaip ritualizuotas literatūros teksto naudojimas švenčių kultūroje (pavyzdžiui, eilėraščių deklamavimas viešuose renginiuose) ir performatyvusis bei materialusis rašytojo memorializavimas (sukakčių minėjimai, paminklai, vietovardžiai ir pan.) [80, 20, 22, 41–42]. Iki šiol Maironio kanonizacijos rekonstrukcijai lietuvių literatūrologijoje buvo pasitelkiama poeto asmenybės ir kūrybos recepcija literatūros kritikoje ir moksle, A. Kučinskienė šaltinių imtį išplėtė įtraukdama Maironio epistolinį diskursą. Šiame tyrime kaip svarbi medžiaga Maironio kanonizacijos mastui ir tendencijoms nustatyti pasitelkiamas performatyvusis (jubiliejiniai Maironio minėjimai ir laidotuvės) bei materialusis (vietovardžiai, antkapis, paminklas, memorialinis muziejus) poeto atminimo įamžinimas. Nors periodikoje skelbti nekrologai tiesiogiai nepriklauso performatyviajam atminimo įamžinimui (nebent publikuojamos laidotuvių iškilnių metu pasakytos kalbos), šiame tyrime Maironiui skirti nekrologai pasitelkiami kaip svarbūs šaltiniai, padedantys rekonstruoti velionio pagerbimo pobūdį ir masą, o svarbiausia – liudijantys mirties fakto nulemtus poeto gyvenimo ir kūrybos vertinimo pokyčius. Tiriant Maironiui skirtus nekrologus, mauzoliejaus statybų procesą ir jo vertinimą ar poeto paminklinio biusto įrašą dėmesys telkiamas į visų šių memorializacinių veiksnių steigiamą poeto kūrybos reikšminį kanoną (vok. *Deutungskanon*). Šia sąvoka vokiečių kanono tyrimuose apibrėžiami konkrečiu laikotarpiu įsigalėję kanoninių tekstų (ar rašytojo kūrybos visumos) suvokimo, interpretacijos būdai ir vertinimo kriterijai [79, 613]. Ši fiksuotų reikšmių suma užtikrina vyraujančią teksto ar autoriaus supratimą ir tokiu būdu kanonizavimo procese atlieka stabilizuojančią funkciją [34, 26].

Kaip ir bet kuri kita kanonizacinė praktika, Maironio atminimo įamžinimas ne tik atskleidžia 4-ojo dešimtmečio Lietuvos visuomenėje susiformavusį Maironio kūrybos interpretacinį lauką bei įsigalėjusį jos vertės kriterijų, pati Maironio atminimo kultūros (vok. *Memorialkultur*) praktika prisidėjo prie reikšminio kanono formavimo ir įtvirtinimo. Turint omenyje, kad 4-ajame dešimtmetyje sukurtos materialiosios Maironio įamžinimo formos kiek pakitusių arba po sovietinės okupacijos atkurtu pavidalu egzistuoja iki šių dienų, jų kanonizacinės galios ir steigiamų reikšmių tyrimas yra aktualus ne tik tarpukario, bet ir šiandienos nacionalinio kanono būklei suvokti.

PERFORMATYVIOJI MEMORIALIZACIJA: MAIRONIO LAIDOTUVĖS

Pirmoji plačiai lietuvių spaudoje minėta Maironio sukaktis – 1913 m. kūrybinio darbo dvidešimtpenkmetis. Lietuvos respublikos gyvavimo metais svarbiausi Maironio pagerbimo renginiai vyko 1922 m., per poeto 60 metų sukaktuves, ir Maironiui mirus, 1932 metais. Kaip ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą, Maironis 1922 m. atsisakė viešų iškilnių, todėl, kaip ir švenčiant jo kūrybinės veiklos dvidešimtpenkmetį, šešiasdešimtmetis buvo plačiai paminėtas spaudoje. Poeto bendražygis Juozas Tumas-Vaižgantas šia proga universitete skaitė specialų kursą apie Maironį, kurio ištraukos publikuotos laikraščiuose, o vėliau jis buvo išleistas atskira studija. Šis veikalas itin reikšmingas tuo, kad jame pateikta išsamiausia ligi tol Maironio biografija (anksčiau spaudoje apsiribota vos kelių svarbiausių poeto gyvenimo faktų pateikimu). J. Tumo sukurtas Maironio biografinis naratyvas tapo matrica vėlesniam poeto gyvenimo pasakojimui (vadovėliuose, skaitiniuose, periodikoje) ir ženkliai prisidėjo prie Maironio reikšminio kanono susiformavimo.

Daugiausia dėmesio analizuojamam laikotarpiu spaudoje sulaukęs Maironio gyvenimo įvykis – jo mirtis ir laidotuvės. 1932 m. spaudos publikacijos išsamiai perteikia laidotuvių iškilnių eigą ir iškalbingai byloja apie Maironio statusą 4-ojo dešimtmečio Lietuvoje.

Dar 3-iojo dešimtmečio pabaigoje užsimezgė tradicija pagerbti valstybei nusipelnčius mirusiuosius Karo muziejaus sodelyje. Pirmą kartą toks minėjimas prie Karo muziejaus įvyko 1927 m. vasario 16 d., mirus Jonui Basanavičiui. Tautos patriarcho biustas šia proga buvo apjuostas gedulo juostomis, o laidotuvių dieną, vasario 21 d., prie paminklo padėti vainikai [28, 191]. Ne visiems iškiliems valstybės veikėjams iki jų mirties suspėta pastatyti atminimo biustus; tokiais atvejais gedulingomis juostomis buvo puošiamas Laisvės paminklas. Bernardas Brazdžionis mini, kad pagerbiant mirusį Maironį „gedulo juostom buvo aptrauktas Karo Muziejaus sodely Laisvės paminklas ir prie jo esąs mirusio dainiaus paveikslas“ [15]. Kadangi Maironis buvo Vytauto Didžiojo universiteto Garbės profesorius, jo laidotuvių dieną paskelbta gedulo diena ir nutrauktas darbas visose universiteto įstaigose [1]. B. Brazdžionio teigimu, per vieną dieną pro pašarvoto Maironio karstą praėjo dvidešimt tūkstančių su juo atsiveikinti panorusių žmonių, o nešant karstą iš Seminarijos bažnyčios į Baziliką susirinkusiųjų minia netilpo nei šventoriuje, nei gatvėje, nei Rotušės aikštėje [15].

Alfonsas Nyka-Niliūnas po keleto dešimtmečių atsiminė, esą mirus Maironiui kai kurie amžininkai nustebo, kad jis lig šiol buvęs gyvas, manė jį mirus anksčiau [55, 9]. Tokia pat mintis suponuojama ir tarpukariu Berlyneėjusiame socialdemokratų laikraštyje *Kova* pasirodžiusioje nekrologinėje publikacijoje: „[n]emaža dalis knygas skaitančios publikos per paskutinį dešimt metų paklausus vargu būtų atsakiusi, ar garsusis Lietuvos tautinio atgimimo dainius dar gyvas, ar ne. <...> Oficialinio ir patriotinio balzamavimo mirčia jis buvo miręs. Dabar Maironis tarytum pasimirė antrą kart – fiziška savo būtybe“ [76, 8].

Visiškai tikėtina, kad po nepriklausomybės atkūrimo viešumo vengęs Maironis skaitytojų sąmonėje galėjo būti virtęs praeities kultūros figūra, juolab turint omenyje, kad dar gyvas būdamas Maironis literatūros kritikų jau buvo paskelbtas klasiku, kanonizuotas labiau už bet kurį mirusį lietuvių rašytoją, o jo vardu vadinta ištisa lietuvių kultūros epocha. Vis dėlto, net jei kas ir buvo manęs, kad Maironis miręs anksčiau, jo mirties dienos niekas nebūtų galėjęs nepastebėti: nekrologus visi dienraščiai išspausdino pirmuosiuose puslapiuose. Laikinosios sostinės, regioniniai ir specializuoti (mokinių, studentų, šaulių, pavasarininkų ir kitų organizacijų) periodiniai leidiniai rungtyniavo tarpusavyje, kuris parinks iškilesnį apibūdinimą mirusiajam (1). Kanonizacijos prasme iškalbinga Vytauto Alanto (tikr. Vytautas Benjaminas Jakševičiaus) nekrologinės publikacijos antraštė – „Mirė Poetas“ [7, 2]. Taigi po mirties Maironis tapo nebe vienu iš lietuvių poetų, bet poetu didžiąja raide, poeto etalonu.

Tiek valdžioje esančios, tiek opozicinės politinės jėgos pasinaudojo Maironio mirtimi ideologiniais tikslais. Antai oficialiam tautininkų ideologui Izidoriui Tamošaičiui Maironio mirtis tapo pretekstu pateisinti autoritarinį Antano Smetonos režimą samprotavimu apie poeto esą nesyk akcentuotą tautą vienijančio vado svarbą ir aktualumą šiandienos Lietuvoje [72, 445–446]. Opozicijoje esantiems kultūrininkams Maironio mirtis tapo parankia proga kritikuoti valdžią: politinis elitas kaltintas abejingumu tautinio atgimimo dainiui, jo nuopelnų ignoravimu, kai šis tebebuvęs gyvas. Antai Faustas Kirša priminė vos prieš kelis mėnesius vykusias nepriklausomybės metinių iškilmes Valstybės teatre, „kur kartu buvo ir L. D. K. Kęstučio minėjimas, Valstybės Tarybos pirmininkas darė oficialų

(1) Antai *Ūkininko patarėjas* įdėjo publikaciją ir didelę nuotrauką gedulinguose rėmeliuose su užrašu „Didelis lietuvis ir Tautos žadintojas“ [6, 1]; nekrologiniame *Lietuvos studento* straipsnyje liūdėta netekus „Poetų Poeto, Pranašų Pranašo ir Didžiojo Lietuvio“ [17, 3]; moksleivių žurnale *Ateitis* publikuotame pomirtiniame jubiliejiniame straipsnyje Maironis vadinamas Tautos Milžinu ir Pasiuokojimo Herojumi [54, 476].

Nepriklausomybės paminėjimo pranešimą. Pranešime buvo minėti labai garbingi mūsų vyrai, kurie su lietuvių tautos prisikėlimu nieko bendra neturi, tačiau apie Maironį nebuvo nė žodeliu prasitarta, nors pats Maironis buvo teatre ir jo veikalas ėjo scenoje“ [33, 659].

Maironio mirtis sukėlė bangą kaltinimų sau ir (dažniau) kitiems. Negailėta priekaištų jauniems literatams ir kritikams, esą paniekinusiems Maironio kūrybą ir tuo skaudžiai užgavusiems poetą [65, 462]. Vieši kaltinimai dėl nepakankamo dėmesio ir pagarbos Maironiui gyvam esant tapo nekrologų bendrąja tema. Spaudoje pasipylė priekaištai ir dėl laidotuvių organizavimo bei dalyvių elgesio jose. Esą Maironiui valdžia parodžiusi per mažai pagarbos, o naujoji visuomenė kaltinta nedėkingumu tautinio atgimimo herojams. Ona Pleirytė-Puidienė piktinosi, kad „[t]ą dieną, kuomet mes lydėjome Maironį iš Seminarijos Bažnyčios į Baziliką, buvo teniso turnyras, kuriame žaidė ir linksminosi tie „vaikai“, dėl kurių „šviesesnės ateities“ visi jie kovojo... Kitose šalyse tokiomis didelėmis tautų gedulo dienomis nutraukiami visokie pasilinksminimai...“ [75, 465].

Antanas Žukauskas-Vienulis feljetono pobūdžio nekrologe „Poeto Maironio kūno eksportacija“ kritikavo vakarietiško papročio neišmanančią laikinosios sostinės visuomenę, Maironio laidotuvėse margavusią įvairiaspalviais apdarais (2). Priekaištauta ir policijai, kad ši nedavė įsakymo iškabinti vėliavas, todėl vieni kauniečiai jas iškabinę, kiti – ne [77, 497].

Po Maironio mirties labiau nei iki tol išryškėjo visuomeninis jo kūrybos kanonizavimo pagrindas (estetinės kūrybos vertės kriterijus minėtas gerokai rečiau). Dar 3-iojo dešimtmečio pradžioje J. Tumo monografijoje išsakyta tezė, esą „visų Maironies raštų objektas tėra vienas – <...> Lietuva – Tėvynė“ [74, 74], kaip refrenas atsikartojo nekrologiniame diskurse absoliutinant patriotinį Maironio kūrybos pobūdį [62, 502; 14, 546]. Trečiajame dešimtyje būta kiek įvairesnio, platesnio Maironio kūrybos interpretacinio lauko, o po mirties reikšminis Maironio kūrybos kanonas susitraukė iki patriotinio poeto. Nekrologiniame straipsnyje Kirša rašo: „jis išdainavo gimstančią Lietuvą [išskirta – V. Š.] ir tai Maironies garbei ir pagarbai didelis paminklas. Kitos temos jo talentu nebuvo visoj aukštumoj atliktos“ [33, 659]. Tokia nuostata kontrastuoja su XX a. 1–2-ajame dešimtyje Sofijos Čiurlionienės ir Balio Sruogos išsakytu vertinimu, esą stipriausia Maironio kūrybos dalis esanti gamtos ir išpažintinė lyrika [19, 10–11; 69, 199–200]. Kita vertus, net ir minėti autoriai pripažino, kad populiariu poetu Maironis tapo ne dėl individualiosios lyrikos, o dėl visuomeninių patriotinių savo eilių. Visuomeninio kūrybos matmens akcentas nekrologiniame diskurse aiškintinas pačių publikacijų žanru: tokiu būdu galbūt siekta atskleisti netekties mastą. Antai patriotinį Maironio kūrybos dėmenį išaukštinęs Vytautas Bičiūnas poeto kūrybai priskyrė mobilizacinę funkciją kovoje dėl Lietuvos valstybingumo: „Maironio žodis <...> lietuvių tautą taip sujungė, sucementavo, kad joki karo „genijai“ – nei Trockiai, nei Pilsudskiai, nei Želigovskiai, nei Bermontai-Avalovai jos nebepriveikė“ [14, 547].

Dar Maironiui gyvam esant, bet labiausiai po jo mirties poetas paverstas ryškiausia herojinės tautinio atgimimo epochos reprezentacija ir metonimija. Nekrologinėje publikacijoje Putinas teigė: „[I]ydėdami Maironį į kapus, mes palydėjome į istoriją visą lietuvių tautos kovos ir sąmoningėjimo epochą – epochą, kurią Maironis nužymėjo herojiškais obalsiais <...> Mes palydėjome į istoriją epochą, kuri ir iš paties poeto pareikalavo herojiškos išsižadėjimo aukos ir visų jo emocijų suvedimo į vienintelį visai tautai priimtą idealą – tėvynę“ [52, 197].

(2) „Mat, kaip kur kokia mada: kiniečiai savo garbingų piliečių laidotuvėse dalyvauja baltais rūbais apsirėnę, europiečiai – juodais, o mes – margais. Žiūrėk, net akį veria: pilka, ruda, balta, žalia, degla...“ [77, 497].

Putinas savo nekrologe kūrė opoziciją tarp tautinio atgimimo epochos, Maironio pašiventimo tėvynei ir šiandienos menkumo didingos epochos ir herojiškos asmenybės aki-vaizdoje: „Šiandien, kai mes jau išgyvenome Maironio epochos obalsius, jos entuziazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, susmulkėjimą ir kūrybos pajėgų nykimą, nes mes nežinome ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti“ [52, 198].

Būtent nekrologiniame diskurse įvyko *seno Maironio* vaizdinio vertybinis virsmas. Trečiajame dešimtmetyje rašydami apie „pasenusį Maironį“ jaunosios kartos kritikai turėjo omenyje, kad šio poeto kūriniai jau nebeaktualūs, idėjiškai ir stilistiškai atgyvenę. O štai Stasys Santvaras savo nekrologiniėje publikacijoje pakeitė minėtą vaizdinį: rašydamas apie Maironį kaip meninę iniciaciją jam suteikusį autoritetą atvirai ir pagarbiai vadina jį Seneliu. Šiame įvardijime nebebuvo jokios kritikos ar paniekos, atvirkščiai, jis kupinas pagarbos, jame akivaizdžiai atpažįstamas poemos *Raseinių Magdė* (1909) personažas *baltasis senelis* kaip gerbtinas autoritetas, moralinis vedlys [64, 3]. Kaip ir anksčiau cituotame Putino nekrologe, Santvaro tekste Maironio mirtis atskleidžiama kaip tautos vedlio, etinio orientyro praradimo situacija: „Aš stoviu vidury kelio ir nežinau kur eiti. Kaip kareivis netekęs mylimo vado, kaip paukštis paklydęs painiuose padangių keliuose...“ [64, 3].

Dar XX a. pradžios lietuvių spaudoje pirmąsyk Maironiui pritaikytas tautinio atgimimo pranašo apibūdinimas [56, 2–3], vėliau perėjęs į mokyklinius vadovėlius ir chrestomatijas, nekrologiniame diskurse tapo centriniu poeto įvaizdžiu, pagrindiniu jo reikšmės tautai ir valstybei įvardijimu. „Maironis prikėlė „iš kapų milžinų“ ne aną „senelį iš senovės laikų“, bet visą jaunimą, kurs išaugo jo ideologijos įtakoje,“ – teigė O. Pleirytė-Puidienė [75, 467]. Su Senojo Testamento pranašais Maironį laidotuvių kalboje lygino A. Smetona: „Kaip Senojo Testamento pranašas, jis spėja silpnavaliams visokį skurdą ir negarbingą pražūtį. Ko bevertas nutautėlis bajoras ar kaimiečio sūnus, ingijęs mokslo ir betgi pamiršęs savo tautai pareigą ir meilę“ [67, 200]. Po Maironio mirties tautinės ideologijos pranašo kūryba imta laikyti ne tik praeities epochos liudytoja, bet ir kelrodžiu ateities kartoms: „Netekę Maironio, šiandien turėtume prisiminti jo lūkesčius ir eiti tiesiu keliu – į skaidresnę ateitį! <...> Jis buvo tas švyturys, kuris nakties tamsoj rodė tautai kelią į šviesų rytojų“ [73]. Nekrologiniame *Lietuvos studento* numeryje išsakytas priesakas: „Maironio raštai mums, kolegoms, tebūnie maldaknygės, tebūnie keturios tautiškos evangelijos“ [17, 3].

Iš nekrologinių publikacijų išaugo Maironio kulto idėja. Pirmasis ją išsakė Liudas Gira, vėliau tęsė B. Brazdžionis [24; 15]. L. Gira po Maironio mirties prabilo apie tai, kad Maironio mirtis yra postūmis išplėtoti poeto kultą, kuris naujai sužadins po valstybingumo atkūrimo prislopusį lietuvių patriotizmą: „Atgijęs ir suliepsnojęs mūsų širdyse Maironio kultas antrą kartą pašventins mus kilniajai tyros Lietuvos meilės sargybai. Tada ir vėl entuziastingai, kaip kadais, mes eisim Lietuvos keliu“ [išskirta – L. G.] [24, 657]. Maironio kulto idėja matytina bendrame tarpukario lietuvių kultūros kontekste. Baiminantis, kad netrukus gali nuslopti tautinio atgimimo laikų patriotinis entuziazmas, tarpukario politinis ir kultūrinis lietuvių elitas sąmoningai konstravo Vilniaus, Vytauto, taip pat Maironio kultus kaip patriotinio idealizmo sužadavimo priemonę (3).

Maironiui mirus nebebuvo kam protestuoti prieš viešas jo septyniasdešimties metų sukakties iškilmes, todėl 1932 m. spalio 24 d. pirmąkart Maironio jubiliejus minėtas ne tik spaudoje, bet ir oficialiomis iškilmėmis Valstybės teatre. Renginyje dalyvavo

(3) Plačiau apie Vilniaus ir Vytauto kultus žr. [42, 137–246; 43; 45; 78].

prezidentas, arkivyskupas metropolitas Juozapas Jonas Skvireckas, ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, ministrų kabineto nariai, VDU vadovybė [26]. Meninę minėjimo programą pradėjo Borisas Dauguvietis, deklamuodamas prologą iš Maironio dramos *Kęstučio mirtis* (1921) [51, 91]:

*Pažvelki anapus... per bočių kapus,
Praskleidęs bent uždangos kraštą
Ir ten iš prabočių didžios praeities
Mokinkis paguodos, ieškok išminties.*

Pasirinkta deklamuoti ištrauka leidžia daryti prielaidą, kad Maironio kūryboje dažnas imperatyvas įsiklausyti į protėvių išmintį po poeto mirties perorientuotas į paties Maironio tekstų kaip išminties šaltinio recepciją. Tame pačiame renginyje Valstybės teatre Jonas Grinius perskaitė pranešimą „Maironis tradicijų ir pažangos poetas“, kuriame įdomiai komentuotas antkapinis įrašas. Tiesa, tuo metu Maironio antkapis dar nebuvo pastatytas, bet Griniaus pranešimo klausytojams buvo žinomas poeto testamente minimas pageidaujamas antkapinis įrašas – šešiaeilis iš poemos *Raseinių Magdė*: „Kaip man gaila to balto senelio, / Kurs užstojęs ant amžino kelio, / Jau nebkelsis ant balso varpų / Ir ant kelių ainius pasodinęs, / Nebepasakos bočius atminęs, / Nepratars iš šaltųjų kapų!“ Ši strofa charakteringa Maironio kūrybai: gailestis dėl nykstančios praeities, kurią paliudyti galintieji jau nueina į kapus, atsikartoja ir Maironio eilėraščiuose. Tačiau minėtas šešiaeilis taikliai išreiškia ir amžininkų gailestį dėl paties Maironio netekties: visų nekrologinių kalbų ir straipsnių pagrindinė tema – nueinanti atgimimo karta. Grinius antkapio įrašą interpretuoja, patį Maironį paversdamas jo poemos personažu – *baltuoju seneliu*, bendrąja prasme – protėviu, bylojančiu ateities kartoms. Maironis savo tekstais kūrė tautinės bendruomenės evoliuciją, jos tęstinumą teigiantį naratyvą, susiejusį XX a. pradžios lietuvius su jų protėviais, su praeitimi. Tačiau 4-ajame dešimtmetyje paties Maironio epocha – tautinio atgimimo laikai – jau buvo tapę „didžia praeitimi“, o jis pats – tos praeities simboliu. Cituodamas ne Maironio parinktą, bet kitą *Raseinių Magdės* ištrauką Grinius sukuria alternatyvią Maironio antkapinio įrašo interpretaciją [25, 941]: „Poetas mano, kad net jo kapas, praeities simbolis, turi žadinti jaunąsias kartas. Baltasis senelis nepratars iš šaltųjų kapų:

<...>

*Bet kaip amžinos pranašų vėlės,
Taip jo kapas, vainikais apžėlęs,
Nebe vieną prižadins, prikels“ (4).*

Manytina, kad tokią funkciją, ypač okupacijų metais, Maironio kapas iš tikrųjų atliko. Dokumentiškai užfiksuotas atvejis Sąjūdžio metais, kai Maironio antkapis tapo tautinio sąmoningumo ir patriotizmo manifestacijos vieta (5).

(4) J. Grinius veikiausiai citavo iš atminties, nes paskutinė eilutė visuose *Raseinių Magdės* leidimuose skamba kiek kitaip: „Nebe vieną prižadins, uždegs.“

(5) Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone surinktoje informacijoje apie 1987 m. lapkričio 1 d. įvykusį politinį mitingą Kaune, prie Maironio antkapio, rašoma: „Žmonės po pamaldų Katedroje, Kauno katedroje, prisidėjo prie stovinčiųjų, kurie meldėsi prie Maironio kapo. Pradėjo dainuoti Maironio dainas, giesmes, deklamavo eilėraščius. Buvo padainuota Marija, Marija, Lietuva brangi, Kur lygūs laukai, Kur bėga Šešupė, Už Raseinių prie Dubysos, Mylėk, lietuvi, tą brangią šalį. Iš minios kartas nuo karto pasigirdavo šauksmas: Laisvės, laisvės, laisvės. Skanduodavo po dvidešimt kartų“ [rašyba taisyta – V. Š.] [5, 111a. p.].

Ritualinė Maironio atminimo kultūros praktika – laidotuvės, pomirtinis poeto septyniasdešimtmečio minėjimas – atliko svarbias kultūrinės, simbolines funkcijas: Maironio autoritetas pasitelktas tautinio ir pilietinio tapatumo įtvirtinimui, tautinio atgimimo kaip svarbiausios lietuvių istorinės atminties vietos steigimui ir bendruomenę telkiančių kolektyvinių tikslų formulavimui.

MATERIALIOJI MEMORIALIZACIJA

Maironiui dar gyvam esant jis buvo įamžintas Lietuvos vietovardžiuose. Poeto vardu jau pirmaisiais laikinosios sostinės gyvavimo metais pervadinta viena svarbiausių Naujamiesčio gatvių, ligi tol vadinta Novaja, Neustrasse. Maironio vardo suteikimas kitoms Lietuvos gyvenvietėms prasidėjo su Žemės reforma, kai skirstant dvarų žemes kūrėsi nauji kaimai ir jiems teko sugalvoti pavadinimus. Taip 1927 m. Maironių vardas suteiktas dviem kaimams Kelmės ir Zarasų rajonuose (6) [30, 115]. 1929 m. už Maironio ilgametį darbą bei nuopelnus Kauno kunigų seminarijai jai priklausęs Lapių valsčiaus Šakių palivarkas pervadintas Maironiškio vardu [30, 116].

Po Maironio mirties imta svarstyti ir apie kitus galimus jo atminimo įamžinimo būdus. Tuoj po laidotuvių publikuoti atsiminimai apie jį [65; 75], kiek vėliau spaudoje pasirodė konkrečių eilėraščių sukūrimo istorijos [59], spausdinti poeto laišakai [23]. Po Maironio mirties išaugusį jo kanonizacijos mastą išreiškia 1937 m. L. Giros emociškai išsakytas poreikis parengti naują mokslinę monografiją, kuri apimtų ir poeto biografijos, ir kūrybos tyrimus (Tumo studija esanti nepakankama), taip pat pribrendęs Maironio epistolinio palikimo ir kritinių raštų leidimo reikalas (7). Nei raštai, nei nauja, išsami monografija tarpukariu parengti nebuvo, užtat poeto atminimas įamžintas materialiosiomis formomis. Reikšmingiausi šio laikotarpio Maironio paminklai: mauzoliejus prie Kauno arkikatedros bazilikos, biustas Karo muziejaus sodelyje ir memorialinis muziejus.

MAUZOLIEJUS

Išskirtinę Maironio poziciją 4-ojo dešimtmečio literatūros lauke liudija faktas, kad jam vieninteliu iš rašytojų valstybės lėšomis buvo įrengtas mauzoliejus (architektas Stasys Kudokas, skulptorius Bernardas Bučas). Pasak Laimos Šinkūnaitės, „[m]auzoliejaus architektūrai būdingi neoklasicizmo ir funkcionalizmo bruožai; griežtų ir sunkių formų architektonika daro jį efektingą“ [71, 130]. Šiandieninis antkapio vaizdas šiek tiek skiriasi nuo tarpukarinio. Šinkūnaitės teigimu, Žemaičių katedros bazilikos inventoriuje

- (6) Onos Kažukauskaitės atliktas vietovardžių kilmės tyrimas paneigia Vandos Zaborskaitės iškeltą spėjimą, kad poeto vardas kilęs iš greta jo gimtinės buvusio Maironių arba su poeto dėde siejamo Maironiškių kaimo vardo, nes šie vietovardžiai gyvenvietėms suteikti tik XX a. 3-iajame dešimtmetyje pagerbiant anuomet jau garsų lietuvių poetą Joną Mačulį-Maironį. Maironis nebuvo vienintelis lietuvių rašytojas, kurio vardu pavadintos naujos, po Žemės reformos atsiradusios gyvenvietės. Ona Kažukauskaitė pateikia analogišką Vaižgantų kaimo atvejį [30, 115].
- (7) „Penkeri jau metai praėjo, o ligi šiol dar neišleista ir nė neruošiama nors kiek padoresnė biografiniai literatūrinė jo monografija, neišleistas, nė nemanomas dar leisti pilnas kritiškas jo raštų rinkinys. O turime net du mūsų universiteto fakultetu, kuriems tas reikalas ir ex officio ir iš esmės turėtų, rodos, rūpėti!“ [22]. „Maironis yra vienas pirmųjų, kurio korespondencija turime kuo greičiausiai susirūpinti. Biografinių žinių apie jį teturime tiek, kiek Tumo-Vaižganto buvo pateikta nedidelėje jo biografiniai literatūrinėje monografijėlėje. To labai maža. O juk Maironis tokia asmenybė mūsų literatūroje, kuri reikalauje reikalauja ir reikalaus kuo nuodugniausio jo gyvenimo vaizdo atstatymo, kuo kruopščiausio ištyrimo visų tų sąlygų ir aplinkybių, kuriose jis gyveno, kurios veikė jį patį, jo psichiką ir kūrybą“ [23].

nurodytas antkapio įrašas: „A. A. PREL. JONAS MAČIULIS – MAIRONIS / DIDYSIS LIETUVOS ATGIMIMO DAINIUS 1862–1932“ [71, 131]. Toliau parašytas jau minėtas *Raseinių Magdės* šešiaeilis. Visgi išlikusios archyvinės nuotraukos (8) ir spaudos pranešimai liudija, kad vietoj į vartoseną įėjusio „atgimimo dainiaus“ Maironis antkapio įrašė pavadintas „atgijimo dainiumi“. Antkapį puošusių bronzinių raidžių įrašą jau sovietmečiu, 6-ojo dešimtmečio pradžioje [63], pakeitė balto marmuro lenta su jame iškalta kiek pakoreguota epitafija: joje nebeliko didžiausią semantinę krūvį nešančios įrašo dalies – įvardijimo „didysis Lietuvos atgijimo dainius“. Viena iš priežasčių, kodėl kilo poreikis keisti antkapio įrašą, galėjo būti kintanti komunistų partijos pozicija nacionalinio išsivadavimo istorijos atžvilgiu. Būtent 6-ojo dešimtmečio pradžioje imta griežtai kritikuoti vadinamąją vieningos srovės teoriją, todėl tapo nepriimtinas ir kunigo Maironio kaip tautinę lietuvių bendruomenę konsoliduojančios figūros vertinimas (9).

Grįžtant prie mauzoliejaus steigimo aplinkybių, atkreiptinas dėmesys, kad išskirtinį, ypatingą Maironio statusą 4-ojo dešimtmečio Lietuvoje liudija ne tik antkapio įrašas, bet ir įamžinimo vieta bei būdas. Katedros šventorius nuo gatvės tarpukariu buvo atitvertas tvora, į jį buvo patenkama pro vartus iš Rotušės pusės (10). Taigi mauzoliejus nebuvo matomas nuo Vilniaus gatvės (kaip yra dabar), jis buvo šventoriuje, apsuptas mūrinės tvoros. Vis dėlto, palyginti su gerokai kukliau pagerbtais vyskupu ir rašytoju Motiejumi Valančiumi (jo epitafija katedros viduje, o jis pats palaidotas po presbiterija įrengtoje vyskupų kriptoje) (11) ar kompozitoriumi Juozu Naujaliu (atminimo plokštė su bronziniu bareljefu eksponuojama bažnyčios viduje, pritvirtinta aukštai ant sienos ties vargonų balkonu) (12), aki-vaizdu, kad Maironio statusas tarpukario visuomenėje buvo daug svaresnis. Kaip pranašas jis turėjo likti girdimas / matomas ir po mirties, todėl jo mauzoliejus įrengtas prie išorinės Bazilikos sienos. Mauzoliejaus statybų metu tai buvo vienintelis katedros išorėje esantis antkapis. (Po metų, 1938 m., prie šiaurinės Bazilikos sienos įrengtas Aušros vartų koplyčios architektūrą atkartojantis balto marmuro antkapinis paminklas Adomui Jakštui-Aleksandrui Dambrauskui [71, 131].) Nors Maironis nebuvo paskirtas vyskupu, poeto įamžinimas rodo, kad jo kaip nacionalizmo ideologijos pranašo statusas tarpukario visuomenėje pralenkė katalikų vyskupų rangą. (Žemaičių vyskupijos vyskupai palaidoti po presbiterija įrengtoje kriptoje.) Mauzoliejiui vieta parinkta paties Maironio pageidavimu, tiesa, poetas savo testamente prašė po mirties ne antkapio, o tik paminklinės lentos: „norėčiau, kad mano kūnas ilsėtųsi Kauno Bazilikos šventoriuje prie pat bažnyčios sienos iš dešinės pusės maždaug ties bažnyčios viduriu, be jokio aptvėrimo, tik ant bažnyčios sienos virš kapo įrengta marmurinė lenta su užrašu“ [2, 1]. Maironis numatė ir lėšas šiai lentai įrengti – už ją turėjo būti

(8) Žr. nuotrauką [37, 94].

(9) Viešai apie tautinio atgimimo procesų pervertinimą marksizmo idėjų šviesoje prabilta po 1952 m. įvykusio XIX SSKP suvažiavimo. Gaires, kaip reikėtų traktuoti XIX a. pabaigos tautinio atgimimo procesus Lietuvoje, savo straipsnyje išdėstė anuometis Partijos istorijos instituto direktorius Romas Šarmaitis [70].

(10) Šventoriaus vartai ir dalis mūro tvoros prie Rotušės aikštės kampo buvo nugriauta po Antrojo pasaulinio karo platinant gatvę [37, 90].

(11) M. Valančiaus architektūrinę epitafiją sudaro iš balto marmuro iškalts vyskupo biustas ir paminklinė lenta su įrašu apie jo ganytojišką veiklą (dailininkas ir įrengimo data nežinomi, spėjama, kad 1910–1913 m. vyskupo atminimą įamžino tuometis vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas) [71, 128].

(12) Juozo Zikaro sukurtas bronzinis Juozo Naujaliao bareljefas su vardu ir gyvenimo datomis atidengtas 1937 m. rugpjūčio 13 d. [71, 129].

sumokėta pardavus (tai buvo pavesta Šv. Kazimiero draugijai) Maironio *Raštus* [2, 1]. Nėra aišku, kas ir kada priėmė sprendimą, kad paminklinė lenta yra nepakankama Maironio atminimui pagerbti ir kad reikia statyti mauzoliejų. Jo kaštams padengti, suprantama, lėšų už *Raštus* nebūtų pakakę, tad antkapio statybos darbus apsiėmė apmokėti valstybė.

Kaip ir laidotuvėse bei pomirtiniame poeto septyniasdešimtmečio minėjime, mauzoliejaus atidengimo iškilmėse 1937 m. dalyvavo aukščiausi šalies ir bažnyčios vadovai: prezidentas, Seimo pirmininkas Konstantinas Šakenis, švietimo viceministras Kazimieras Masiliūnas, prelatas Kazimieras Šaulys, prelatas Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas, vyr. kariuomenės kapelionas kun. Vladas Mironas, gausus rašytojų būrys [58]. Antkapio atidengimo iškilmėse Lietuvos rašytojų draugijos vardu kalbėjusio L. Giros žodžiai liudija, kad Maironio recepcija 4-ajame dešimtmetyje koncentravosi ties poeto visuomenininko vaidmeniu (13), iškilmingose kalbose varijuotas Maironio pranašo motyvas (14). Nors oficialių asmenų kalbose nuskambėjo mintis, kad mauzoliejaus statybos valstybės lėšomis išreiškia gilią tautos pagarbą poetui už jo nuopelnus valstybingumui (15), netrukus po antkapio atidengimo spaudoje pasirodė kritinių pastabų dėl politinio elito požiūrio į Maironio įamžinimą – mauzoliejaus statybos esą nedovanotinai užtęstos, o panaudotos statybinės medžiagos per pigios tokio masto asmenybei įamžinti: „[p]risižiūrėjus iš arčiau, pastebėjus medžiagą, iš kurios mauzoliejus pastatytas, kuria jis apdengtas – darosi gana pigaus pastatėlio įspūdis, **per pigaus Maironiui** [išskirta tekste]. Ir visai teisingai per jo pašventinimo iškilmes vyr. kariuom. kapelionas kun. Mironas gana smarkiai reikšė jo statytojam savo nepasitenkinimą, kad tokiam dalykui, kai Maironio mauzoliejū[s], pagailėta pridėti kad ir antra tiek. <...> tinkamas Maironio vaidmens svarbos įsisąmoninimas ne tik leistų, bet lieptų mum ir prašyti ir skirti jo mauzoliejui tokius kreditus, kurie duotų galimybės ne „žvyrium aptaškyti“ jį, anot gerb. kun. Mirono, bet apdengti jį geriausiuoju granitu bei marmuru. Tikrai, reikia tikėtis, kad tos mauzoliejaus sienos yra **tik laikinos** [išskirta tekste], ir neilgiausiai teks laukti, kad Maironio poilsio vieta atrodytų tikrai tautos atgijimo Dainiaus – Pranašo mauzoliejum“ [48, 1].

Suprantama, kad opozicinis leidinys *Literatūros naujienos* nepraleido progos pakritikuoti tautininkus, bet kodėl vienas ištikimiausių tautininkų rėmėjų iš dvasininkų luomo, prelatas Mironas, kritikavo antkapio statybas? Viena vertus, toks kritiškas požiūris į mauzoliejui panaudotas medžiagas liudija Maironio kulto mastą – jis laikytas vertu brangiausių medžiagų ir didžiausių kaštų. Kita vertus, Mironas galėjo būti susipažinęs su pirminiu Kudoko projektu (jame numatytos gerokai brangesnės statybų medžiagos) ir todėl

(13) „O iš svetimos šalies atvykusiam kitataučiui, to vardo negirdėjusiam, galėsime pasakyti: čia ilsisi didysis lietuvių poetas, kuris savo dainomis prikėlė Lietuvą. Maironis poetas tauriausiaja, aukščiausiaja to žodžio prasme. Poetas visuomenininkas, visą savo kūrybą susiejęs su didžiuoju žygiu – kėlimu savo tautos ir savo žemės iš kapo, kurin ją ištisus šimtmečius murdė svetimieji engėjai ir saviškiai išsigimėliai“ [10].

(14) „Švietimo viceministeris K. Masiliūnas iškilmų proga pasakyoje kalboje priminė, kad prieš penkerius metus visa Lietuva liudėjo, kai patyrė mirus Jos didįjį laisvės Pranašą. Atgimimo Dainių, jautriausią ir subtiliausią lyrką. <...> Maironis nemirė, jis mirti negalėjo. Jis buvo lietuvių tautos sąžinė, jos jautrioji širdis, gyvai atsiliepianti į kiekvieną tėvynės gerovę negerovę. Toji sąžinė, toji širdis paliko gyventi amžinai nemarioje dainiaus giesmėje“ [10].

(15) Antanas Smetona: „Didis, nes jis tautos didvyris, nes jis valstybės garbė. Ir valstybė džiaugiasi, galėjusi šiam vyriui, vertam tautos panteono, pastatydinti bent tą akmens antkapį, kuriame tegu atspindi didžio poeto garbės bent dalis ir kuris tebūna simbolis tos pagarbos ir meilės, kurios tauta niekada Jam nepristigs“ [10].

liko nuviltas galutinio rezultato. Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) išlikusioje 1934 m. kovo mėn. 14 d. datuotoje Kudoko paruošiamojoje mauzoliejaus sąmatoje minimos „auksuotos raidės“ galutiniame variante buvo pakeistos bronzinėmis; iš pradžių buvo numatyta vidaus ir išorines paminklo dalis daryti „[i]š švariai tašyto ir poliruoto granito“, bet statant antkapį jis buvo pakeistas kur kas pigesniu granito tinku; ketinta iš dirbtinio marmuro padaryti altorių su ornamentais ir bronzinėmis puošmenomis, taip pat geležinį užtvartą ir žibintus, visgi nei altoriaus, nei dirbtinio marmuro, nei bronzinių puošmenų galutiniame antkapio variante nėra (kriptos viduje yra vienas žibintas) [4]. Kaip atrodė pirminis projekto variantas – nežinoma; nėra aišku, kas, kada ir koku tikslu išėmė brėžinį iš antkapio statybų bylos. Laimei, trejus metus užsitęsusių antkapio statybų istoriją galima bent iš dalies sužinoti uolaus Švietimo ministerijos tarnautojo inžinieriaus A. Mikalausko (16) dėka. 1936 m. jam buvo pavesta pabaigti dar 1934 m. pradėtas Maironio antkapio statybas. Ta proga jis parašė ilgą aiškinamąjį raštą, kuriame išsamiai papasakojo visą antkapio statybų istoriją [68]. Nors iki šiol painioje Maironio antkapio statybų istorijoje lieka klausukų, aišku, kad praėjus dviem mėnesiams po paruošiamosios sąmatos pateikimo, Švietimo ministerija pasirašė su S. Kudoku sutartį [68, 1]. Tačiau antkapio statybos darbams nusamdytas rangovas netrukus dingo tęsdykdamas dalį įsipareigojimų ir po to statybų darbai sustojo. Neaišku, kada tiksliai Kudoko projektas buvo įvertintas kaip per brangus ir paprašyta architekto parengti kuklesnį variantą (17).

Iš archyvinių dokumentų aiškėja, kad dingęs rangovas požeminius mauzoliejaus rengimo darbus atliko nekokybiškai: 1936 m. pastebėta, kad kriptos grindys pralaidžia vandenį, todėl Švietimo ministerija kreipėsi į Kauno miesto savivaldybę, prašydama nudrenuoti Maironio kriptą, ir ši darbus atliko. Maža to, iš kito LCVA saugomo rankraščio aiškėja, kad tuo metu, kai darbai buvo sustoję, kriptos niekas neprižiūrėjo ir netvarkė (18). Manytina, kad tiek antkapio statybų atnaujinimu, tiek jo tvarkymu susirūpinta po Maironio metinių 1936 m., kai spaudoje pasirodė kritinių pastabų dėl Maironio kapo (19). Ankstesnių metų spaudoje apie tai neužsimenama, taigi sutapimas

(16) Šio asmens vardo nustatyti nepavyko.

(17) LCVA saugomas rankraštinis dokumentas (nei autorystė, nei dokumento data nėra pažymėti, tačiau rankraščio tyrimas leidžia spėti, kad autorius yra Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento direktorius Antanas Juška), kuriuo Kudokas raginamas kuo skubiau baigti projekto rengimą: „P. arch. Kudokui / Ministerija vis nesulaukia iš Tamstos projekto ir sąmatos Maironio antkapiui baigti tvarkyti. Turiu garbę prašyti neatsisakyti artimiausiu laiku baigti pradėtąjį darbą, nes Ministerijai nebeatogu prieš visuomenę, kad taip ilgai nesutvarkomas brangaus žmogaus atminimas“ [38]. Vargu, ar šis raštas galėjo būti rašytas 1934 m., veikiausiai 1936 m. pabaigoje, nes kalbama apie baigiamą tvarkyti antkapį, vadinasi, dalis darbų jau buvo atlikta, reikėjo tik iš naujo perskaiciuoti sąmatą ir pakoreguoti projektą, kad jis atitiktų sumažėjusias finansavimo galimybes.

(18) Ranka rašytame, nedatuotame ir DD inicialais pasirašytame, kaip spėjama, Antano Juškos laiške Kauno arkikatedros Vicepropozitui rašoma: „Rangovui Urbui netesėjus sutarties, pagal kurią jis buvo apsiėmęs sutvarkyti a. a. Maironio kapą-paminklą ligi šiol tebėra nebaigti jo tvarkymo darbai. Nežiūrint į tai tenka kartais leisti žymiems žmonėms tas brangus kapas aplankyti ir rausti, kad jis ne tik nebaigtas, bet ir neprižiūrimas. Ministerija daro pastangų visus darbus baigti ir, turėdama galvoje Maironio nuopelnus ne tik Valstybei, bet ir Bažnyčiai, labai prašo neatsisakyti paliepti Arkikatedros tarnams jau dabar rūpestingai prižiūrėti viso kapo švarą ir tvarką“ [39].

(19) 1936 m. per ketvirtąsias Maironio mirties metines ir Maironio muziejaus atidarymo proga lankytojų buvo leista pamatyti Maironio karstą Kauno katedroje bazilikoje, po to pasirodė žinutė *Naujoje Romuvoje*: „Maironio karstas <...> randasi tokiose blogose apylostose, reikiamai neapšviestas (iki šiol dar bazilikos rūsy, kur jis palaidotas, neįvesta elektra!), kad jautresni žmonės jį lanekė iki ašarų jaudinosi, kad mūsų didysis tautinio atgimimo pranašas reikiama nepagerbiamas“ [11].

akivaizdus – kritinė žinutė spaudoje ir iš karto po to išjudėję Maironio antkapio statybos darbai. Visuomenės spaudimas, o veikiausiai ir Maironio giminių pastangos (20) išjudino antkapio statybos darbus.

Kritiškai tarpukario visuomenė vertino ne tik mauzoliejaus statybai panaudotas statybines medžiagas, bet ir epitafijos tekstą bei B. Bučo sukurtą Maironio horeljefą. Po mauzoliejaus atidengimo *Literatūros naujienose* publikuotuose anoniminių reporterio svarstymuose atsiskleidžia Maironio kūrybos reikšminis kanonas – tai esąs patriotinis poetas, atgimimo pranašas ir būtent tokias jo kūrybos reikšmes turintis perteikti antkapinis įrašas: „[d]ėl ano, paties Maironio panorėto jo antkapy turėti posmo tenka pasakyti, kad tai vis dėlto ne tokis posmas, kurį norėtum matyti Tautos atgijimo Dainiaus, jaunimo žadintojo, kuo jis vyriausiai buvo, antkapio sienose. Jei reikėjo pagerbti paties velionies norą, vis dėlto galima buvo kur nors rasti vietą ir vienam antram vyriškai stipriam, jaunuliškai karštam jo posmui – šūkiui, iš tų, kurie yra taip būdingi prikėlusiai Lietuvą Maironio poezijai. <...> Rodos, ir Maironio galvos bareljefas galėjo būti ne toks seneliškas, jis galėjo ir turėjo būti kad ir seno, bet tvirtabūdžio, skaisčiaregio, dvasios galiūno bruožų atvaizdas“ [48, 2].

Tas pačias kritines mintis apie antkapinį Maironio mauzoliejaus šešiaeilį jau sovietmečiu, minint šimtąsias Maironio gimimo metines, pakartojo Vincas Mykolaitis-Putinas. Jis pasiūlė nacionalizmo pranašo figūrą geriausiai reprezentuojantį įžanginį *Raseinių Magdės* dveilį, kuris esą geriausiai perteikia Maironio kūrybos esmę ir reikšmę lietuvių tautai: „tai ne būdingiausi poeto žodžiai. Man atrodo, daug labiau pritiktų palaidoti Maironį atviroj Lietuvos gamtoj, kalnely, tarp šlamančių beržų. Jo bareljefas turėtų būti ne seno, bet poeto pačiame amžiaus stiprume, o antkapy iškalta:

Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,

Kame nuo amžių tėvai gyveno“ [53, 232].

Šiuose svarstymuose pasireiškia jau nusistovėjusio ir išgalėjusio reikšminio Maironio kanono veikimas: iš poeto nelaukiama rezignacijos, liūdesio. Atvirksčiai, norima, reikalaujama matyti jį kaip pranašą, kaip gerosios žinios skelbėją. Atitinkamai priekaištų sulaukė ir B. Bučo sukurtas antkapinis Maironio horeljefas. Gana tiksliai, sprendžiant pagal išlikusias paskutiniųjų Maironio gyvenimo metų portretines nuotraukas, perteiktas seno, pavargusio, žemyn žvelgiančio poeto atvaizdas prieštaravo cituotuose amžininkų svarstymuose įvardytam ryžtingo, įkvėpto pranašo vaizdinui. Viena iš skulptoriaus pasirinkimo priežasčių galėjo būti ikonografinės medžiagos trūkumas: yra išlikę vos keletas jauno poeto nuotraukų (kelios jų publikuotos 1913 m. *Pavasarių balsų* leidime). Įdomu, kad visą tarpukario laikotarpį mokykliniuose vadovėliuose ir periodikoje dažniausiai buvo spausdinamos naujausios, tai yra jau pagyvenusio, Maironio nuotraukos. Dauguma to meto periodikoje, taip pat atvirukais (21), pašto ženklais (22) tiražuotų Maironio atvaizdų pateikia jį „nuasmenintu“ pavidalu – kaip oficialų asmenį su skiriamaisiais bažnytinės hierarchijos ženklais, griežtu žvilgsniu. Tarpukario vadovėliuose daugiausia perspausdinta juoda sutana apsirengusio, ranka veidą parėmusio, susimąsciusio seno poeto su

(20) A. Mikalausko pranešime minimas Maironio sesers Kotrynos Mačiulytės vyriausiasis sūnus, anuometis Finansų ministerijos Finansų departamento direktorius Mikalojus Lipčius [68, 2].

(21) 1911, 1914 ir 1922 m. O. Vitkauskytės knygynas Kaune išleido portretinius Maironio atvirukus.

(22) Pašto ženklas su Maironio atvaizdu išleistas po jo mirties, 1933 m., serijoje našlaičiams ir pamestiniukams remti (dail. Antanas Žmuidzinavičius) [41, 146–147].

pensnė nuotrauka arba pagal ją 1923 m. Adomo Varno pieštas Maironio portretas (23). Tiek A. Varno piešto portreto, tiek B. Bučo sukurto horeljefo nulemtas ikonografinis Maironio įvaizdis prasilenkė su 4-ajame dešimtmetyje, ypač po poeto mirties, publicistikoje išryškėjusiu ryžtingo kovotojo, tautinio atgimimo pranašo reikšminiu kanonu ir jo įvaizdinimo poreikiu. Tai liudija ir B. Brazdžionio reakcija į B. Bučo sukurtą Maironio horeljefą: „[n] ežinia, kokiais motyvais vadovaudamasis, skulptorius jame poetą atvaizdavo senesnį, negu jis iš tikrųjų buvo. Tai kažkokio suvargusio, paliegusio, iškraipyto, su atkišta apatine lūpa veido šešėlis. Ne Maironis. Ne poetas, skelbęs Lietuvos atgimimą, bet kažkoks prelatas, kovos prislėgtas, nustojęs žado.

Jau tada, antkapį atidengus, pasigirdo, jog ne toks Maironis liko gyvas mūsų tautoje“ [16, 233].

Tarpukario visuomenės susikurtą Maironio pranašo įvaizdį labiau atitiko 1933 m. Broniaus Pundziaus skulptūrinis Maironio biustas, Karo muziejaus sodelyje pastatytas tais pačiais metais kaip ir mauzoliejus – 1937 m. (24). Paminklo statusą, jo simbolinių svorį išreiškia ne tiek pats biustas, kiek vieta, kurioje jis stovi. Karo muziejaus misija buvo platesnė, nei tik nušviesti karo istoriją. Lietuvos kariuomenės įsakymu „Lietuvos Karo Muziejus turi prakilti ir garbingą tikslą – pagaminti būsiančioms kartoms amžiną paminklą to, kaip Lietuva, per amžius priešų varginta, numetė vergijos pančius ir su ginklu rankose, per skausmus ir kovas pasiekė nepriklausomybės“ [28, 171]. Kartais muziejus ir vadintas ne Karo, o Lietuvos laisvės muziejumi, nes kartu su sodeliu sudarė visumą, atspindinčią lietuvių tautos kovas už savo kultūrą ir laisvę [28, 179]. Paminklinių biustų alėją Karo muziejaus sodelyje Dangiras Mačiulis yra pavadinęs nacionalinės kolektyvinės atminties panteonu [44, 225]. Čia įamžinti svarbiausi moderniojo lietuvių nacionalizmo herojai. Iš rašytojų tokios garbės nusipelnė Simonas Daukantas, Vincas Kudirka ir Maironis. B. Pundziaus sukurtas biustas labiau nei B. Bučo darbas atitinka amžininkų pagėdautą Maironio pranašo įvaizdį: nors B. Pundzius irgi nulipdė seno kunigo su pensnė atvaizdą, bet poeto žvilgsnis yra ryžtingai nukreiptas į priekį, o „veide virpa gyvenimiškas betarpiškumas, iš santūrių bruožų tarsi trykšta pakili jo eilių dvasia“ (25) [18, 19–20]. Pranašo įvaizdį papildo ir ant biusto postamento iškaltas trieilis:

(23) Adomui Varnui sukurti Maironio, kaip ir kitų „žymiųjų tautos reikėjų“, portretą užsakė Švietimo ministerija (jie būdavo kabinami klasėse virš lentos). Pasak B. Brazdžionio, „[p]aveikslas pieštas anglim, o vėliau litografuotas. Keletą jų, dailininko pasirašytų, turėjo ir pats Maironis. <...> Veidas, beveik keturkampis, užima kone pusę paveikslu aukščio. Plaukai juodi, stambūs, aukštyn sušukuoti. <...> Ant nosies charakteringieji pensnė. Žvilgsnis nukreiptas kiek į dešinę, į tolumą. Lūpų suspaudime žymu valia ir ryžtingumas. Antakiai pabrėžia nežymų susimąstymą“ [16, 232].

(24) Dar vienas Maironio biustas (jo autorė vienuolė Marija Leonarda Šmulksytė) 1933 m. buvo pastatytas Kauno kunigų seminarijos sode. (Jis nebuvo prieinamas pašaliniais lankytojams, nes stovėjo uždaroje seminarijos teritorijoje.) Sovietmečiu biustas buvo apgadintas, todėl 1983 m. atiduotas į Maironio lietuvių literatūros muziejaus fondus. 1938 m. būta planų Maironio biustą pastatyti ir 1930 m. Klivlando Rockefellerio kultūrinių sodų parke įrengtame Lietuvių kultūriniame sode. 1938 m. čia jau stovėjo Jono Basanavičiaus biustas ir spaudoje pasirodė žinutė, kad artimiausiu metu bus pastatyti kitų dviejų atgimimo veikėjų – Vinco Kudirkos ir Maironio – biustai [36]. Tačiau Maironio biustą Klivlando lietuviai įsigijo ir pastatė tik 1961 m.

(25) Menotyrininkai skulptoriui priekaištauja dėl poeto veido etiudiškumo, kuris aiškinamas kaip skubaus darbo pasekmė. Pasakojama, kad Pundzius Karo muziejaus paskelbtam konkursui darbą atlikęs labai greitai, per vieną naktį [18, 20].

*Juk be norų ir be kovos
Nebuvo laisvos Lietuvos,
Nebuvo amžiais ir nebus!*
[50, 291]

Nors paminklo sumanytojų (veikiausiai, muziejaus direktoriaus Vlodo Nagevičiaus) parinktos poemos *Mūsų vargai* (1913, I d., 1920, II d.) eilutės trykšta pranašo retorikai deramu kovingumu, tačiau menine prasme tai nevykęs sprendimas: viena vertus, šios eilutės menkai žinomos visuomenei, paimitos iš pagrįstai vienu prasčiausių Maironio kūrinių laikomos poemos; kita vertus, jomis norėta akcentuoti kovą, bet paskutinės eilutės akcentas yra neigimas, todėl atsiranda šiokia tokia dviprasmybė.

MEMORIALINIS MUZIEJUS

Išskirtinį dėmesį Maironio asmenybei valstybė pademonstravo ne tik pastatydama jam mauzoliejų, bet ir įsteigdama memorialinį muziejų. Kaip ir antkapio atveju, muziejaus steigimo idėja priklauso pačiam Maironiui, yra išsakyta jo testamente. 1930 m. gruodžio 17 d. surašytame testamente Maironis Švietimo ministerijai paskyrė sklypą Aleksote su sąlyga, kad čia stovinčiame name bus įrengtas jo vardo muziejus (26). Po Maironio mirties 1932 m. rugsėjo 19 d. Švietimo ministerija sudarė sutartį su poeto seserimi Marcele Mačiulyte, pagal kurią išsinuomojo ministerijos įstaigų reikmėms Aleksote naujai pastatytą dviejų aukštų mūrinį namą su sodu ir įsipareigojo į du antro aukšto kambarius sutalpinti bei saugoti Maironio asmeninius daiktus, „kurie ateityje sudarys jo vardo muziejų“ [3]. Po Maironio mirties švietimo ministro sudaryta komisija atrinko eksponuoti tinkamus poeto daiktus ir pervežė juos į Aleksotą [61].

Dėl Švietimo ministerijos ketinimo steigti poeto memorialinį muziejų Aleksote, o ne Maironio namuose Muziejaus gatvėje, spaudoje viešai pasipiktino Paulius Galaunė. Kaip esminį argumentą P. Galaunė išsakė mintį apie gyvenamos aplinkos galią perteikti poeto dvasią, idealus ir siekius: „Kai kurių kambarių lubos pagražintos Daugirdo projektų ornamentais. Ir čia ne vien Daugirdas, bet ir Maironis. Maironio valioj buvo leisti tuos ornamentus išvedžioti. Leido ne vien todėl, kad tikėjo Daugirdo autoritetu, bet dėl to, kad čia jis matė jo ieškomą „Jaunąją Lietuvą“ [49]. O apie sumanytą muziejų Aleksote P. Galaunė rašė: „Ten nebus Maironies dvasios ir nieks manęs neįtikins, kad tai yra ta pati aplinkuma, kuri davė mums Maironį – dainių. Tai bus bedūšis dirbtinumas“ [49]. Kaip žinoma, rūmus Muziejaus gatvėje Maironis dar 1922 m. dovanojo Kauno kunigų seminarijai, todėl muziejui steigti jis paskyrė Karolio Reisono suprojektuotą namą Aleksote. Kelerius metus Švietimo ministerija svarstė muziejaus steigimo klausimą, kol priėmė galutinį sprendimą, kad Maironio paskirtas pastatas Aleksote netinkamas muziejui įkurti: viena vertus, dėl to, kad Maironio asmeniniai daiktai savo dydžiu ir stiliumi netinkantys naujam pastatui, antra vertus, dėl Aleksoto nuošalumo (esą lankytojams būsią nepatogu čia atvykti) [20, 17]. Neaišku, kiek šį sprendimą lėmė išvardytos objektyvios priežastys, o kiek paveikė įtakingo muziejininko P. Galaunės nuostata. Šiaip ar taip, 1936 m. birželio 28 d., per ketvirtąsias poeto mirties

(26) „Mano nejudamąjį turtą Aleksotoje žemės sklypą N 2 <...> su mūro namais, kuriuos ateinančiais metais ketinu statyti ir tai statybai numatau nemažiau šešiasdešimt tūkstančių litų, skiriu mano vardo Muziejui; ir žemės sklypu ir namais galės naudotis iki gyvos galvos sesuo Marcelė Mačiulytė; jai mirus Muziejaus namas su sklypu pereis žinion ir globon Švietimo Ministerijos ir Kauno Arkivyskupo Metropolito: užvaizdą skirs Švietimo Ministras, bet žmogų dorą ir rimtą, ypač literatą, prieš kurį nieko neturės Arkivyskupas, kuriam aiškiai pritaras“ [2, 1–2].

metines, Maironio muziejus įkurtas jo namuose Muziejaus gatvėje [46, 25]. Kanonizacinę šio įvykio reikšmę vaizdžiai atskleidžia žinutė dienraštyje *Lietuvos aidas*: „Mūsų didžiojo poeto, tautos žadintojo muziejaus atidarymas yra naujas didelis įnašas į mūsų tautos kultūrinį gyvenimą. Lankant šį muziejų iš kiekvieno kampelio, kiekvieno daikto dvelkia kilni poeto asmenybė, jo sielos troškimas, tėvynės meilė“ [8]. Tačiau ne visi Maironio muziejaus lankytojai palankiai vertino ekspoziciją. Antai kritišką atsiliepimą spaudoje paskelbęs Juozas Ambrazevičius Maironio kambariuose pasigedo kai kurių poetui priklausiusių daiktų. Išsamų atsakymą į J. Ambrazevičiaus priekaištus randame LCVA saugomame Tautosakos archyvo vedėjo Jono Balio pasirašytame mašinraštyje. (Siekdama taupyti lėšas išnuomotuose Maironio namuose Švietimo ministerija įkurdino Tautosakos archyvą, kuriam šalia jo tiesioginio darbo buvo pavesta tvarkyti ir tris memorialinius Maironio kambarius. Todėl tad ir pirmosios ekspozicijos rengėjai buvo Čiurlionio galerija ir Tautosakos archyvas, kurie savo ruožtu tarėsi su Maironio seserimi Marcele Mačiulyte ir Kunigų seminarijos rektoriumi Pranu Penkausku [20].) Tautosakos archyvo vedėjo rašte randame paaiškinimą, kad J. Ambrazevičiaus pasigestų asmeninių Maironio daiktų nuo pat pradžių nebuvo tarp muziejui skirtų eksponatų [57, 21]. Tikėtina, kad prieš atvykstant komisijai Maironio giminės kai kuriuos vertingus daiktus išsivežė arba vietoje sutarė su komisijos nariais, kad jie būtų palikti kaip šeimos nuosavybė (27). Įdomi paties Balio argumentacija, kad esamų eksponatų visiškai pakanka poeto asmenybei atskleisti: „Maironio kaip kūrėjo asmenybė lankytojams turės pasidaryti žymiai ryškesnė. Jei čia jie neras tokių daiktų kaip lova ar praustus, atrodo, nieko nebus nustota“ [57, 21]. Smulkmenišką J. Ambrazevičiaus dėmesingumą detalėms muziejaus globėjui atrodė nepagrįstas, mat J. Balio požiūriu, poeto asmenybei nušviesti svarbios knygos, paveikslai, meno kūriniai, darbo stalas ir rašymo reikmenys, bet ne tokios proziškos buities detalės kaip praustus. Balio atsakymas Ambrazevičiui yra įdomus kanonizacijos tyrimui dėl čia išryškėjusio skirtingo lietuvių kultūrininkų požiūrio į memorialinio muziejaus paskirtį ir koncepciją. Nors Maironio muziejus nebuvo pirmasis memorialinis muziejus Lietuvos istorijoje (28), jis išskirtinis tuo, kad steigimo metu tai buvo *vienintelis valstybės lėšomis išlaikomas* memorialinis rašytojo muziejus (29). Tad diskusija dėl Maironio įamžinimo tyrinėtina besiformuojančios memorialinės muziejūninkystės tradicijos ir europinės tokio pobūdžio praktikos kontekste. XX a. 3-iajame dešimtmetyje visame pasaulyje imta intensyviai steigti literatūrinius memorialinius muziejus, „norint išsaugoti nepaliestą aplinką, kurioje gyveno didieji kūrėjai. Vėliau dėmesys pradėtas skirti interjerui, jo detalėms, siekiant atskleisti rašytojo kūrybos esmę, jį supusią dvasinę atmosferą, įkvėpimo šaltinius. Įdomia tampa kiekviena detalė, leidusi rašytojui sukurti vieną ar kitą nepakartojamą kūrinį“ [13, 9]. Tiek P. Galaunės argumentai dėl autentiškos Maironių supusios aplinkos išsaugojimo, tiek J. Ambrazevičiaus priekaištai dėl ekspozicijos rengėjų

(27) „Maironio buto inventorių po jo mirties buvo tam tikros komisijos peržiūrėtas, atskirti jų nuomone muziejui tinkami daiktai, o kitą pasiėmė savo žinion velionies giminės“ [57, 21].

(28) Pirmuoju laikytinas 1898 m. prie Vilniaus viešosios bibliotekos įsteigtas Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui skirtas muziejus, atlikęs carinės propagandos funkciją [31, 81; 66, 39].

(29) Dar 1927 m. privačia A. Žukausko-Vienuočio iniciatyva įsteigta vadinamoji Antano Baranausko klėtelė Anykščiuose laikoma pirmuoju literatūros muziejumi Lietuvoje. Jis funkcionavo be jokių tuometinės valdžios įsakymų ir potvarkių, išimtinai A. Žukausko-Vienuočio rūpesčiu [13, 9–10]. 1934 m. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos patalpose pradėjusi veikti memorialinė Vaižganto ekspozicija taip pat nebuvo finansuojama iš biudžeto. Asmeninių rašytojo daiktų buvę labai nedaug, o didžiausią testamentu bibliotekai atitekusio Vaižganto palikimo dalį sudarė knygos (apie 2 000 tomų), mirusiojo valia turėjusios būti laisvai prieinamos studentams [40, 63].

pakeistų interjero detalių ar trūkstančių asmeninių Maironio daiktų kaip tik ir atspindi naują požiūrį į memorializacinę muziejininkystės paskirtį bei galimybes. Kaip ir mauzoliejaus vertinimo atveju, svarstant muziejaus patalpų ir ekspozicijos klausimus išsiskyrė valdžios ir jai oponuojančių kultūrininkų nuomonės: valstybinių institucijų pozicijai, kad Maironio įamžinimui valstybė skiria daug dėmesio ir solidžias lėšas (30), prieštaravę kultūrininkai teigė, kad visuomeninis Maironio statusas įpareigoja netaupyti jo atminimo įamžinimui, o visa, kas susiję su klasiko asmenybe ir veikla, yra verta išsaugojimo ir nuodugnaus tyrimo.

Iki 1939–1940 m. vykusios reorganizacijos Maironio muziejus nesulaukė daug lankytojų, mat dėl kiekvieno apsilankymo reikėjo specialiai tartis su Tautosakos archyvu. Nors lankytojų muziejaus knyga pildyta, Kauno miesto statistikos metraštis nepateikė apie juos duomenų (plg. VDU Vaižganto muziejaus lankomumo rodikliai skelbti metraštyje [29, 127]). Muziejaus lankomumas pastebimai išaugo, kai 1939 m. rudenį išsikrausčius Tautosakos archyvui, muziejaus vedėju buvo paskirtas B. Brazdžionis. Švietimo ministro paskirta komisija patvirtino naują muziejaus pobūdį, nuo šiol jis būsias ne tik paminklinis, bet ir archyvinis. Taigi imta rūpintis, ne tik kaip išsaugoti autentišką gyvenamąją poeto aplinką, bet ir rinkti bei kataloguoti su Maironio asmeniu, gyvenimu ir kūryba susijusių medžiagą, pradėta inventorinti eksponatus, tvarkyti rankraščius ir biblioteką [12, 14; 13, 11]. B. Brazdžioniui ėmus vadovauti muziejui, buvo įsigyta atsiminimų apie Maironį, senų jo kūrinių leidimų. Nuo 1940 m. lankytojams tapo prieinami penki memorialiniai Maironio kambariai [13, 11]. Ankstyvuojų muziejaus veiklos laikotarpiu, 1936–1940 m., muziejų lankė pavieniai asmenys, tarp jų nemažai visuomenėje garsių ir Maironį gerai pažinojusių asmenybių, o nuo 1940 m., kai muziejus tapo literatūriniu, lankytojų daugumą sudarė mokinių ir studentų ekskursijos [60].

1940 m. patvirtintas Maironio muziejaus statutas, kuriame jo steigimo tikslas nusakytas žodžiais: „Lietuvos Tautinio Atgimimo Poeto, jo kūrybos ir jo epochos atminimui išsaugoti, kad dabartinė ir ateinančios kartos iš jo tautinės stiprybės ir išminties pasisemtų, švietimo ministerija laiko Maironio Muziejų“ [47]. Įgyvendinant muziejaus statute numatytą galimybę „[p]rie Maironio muziejaus <...> organizuo[ti] ir kitų jo amžininkų rašytojų skyrius“ [47], memorialinė Maironio ekspozicija imta plėsti kitų tautinio atgimimo rašytojų gyvenimą ir veiklą įamžinančiais eksponatais. Galiausiai 1941 m. muziejus pavadintas Maironio *literatūros* muziejumi [46, 32]. Tokiu būdu dar sykį paliudytas Maironio kaip iškiliausio tautos poeto statusas, kartu jis paverstas visos nacionalinės literatūros emblema.

B. Brazdžionis išėivijoje rašė: „[n]ei Jakštas, nei Vaižgantas, svetimuos pakampiuos prisiglaudę, savo žemiškais palaikais bei palikimais nesirūpino, ir vos tik jiems mirus, jų gyvenvietės tuojau buvo išblaškytos ir užimtos kitų. Gerai dar, kad Vaižganto darbo kambario „apyvoka“ pasirūpino Universtiteto biblioteka, laikinai keletą daiktelių priglaudusi skaitykloje. <...> Maironis bene vienintelis senosios kartos mūsų rašytojų buvęs „namų savininkas“, pasirūpino, kad jo atminimas nebūtų, anot tos patarlės, vėjų išgaudytas, ir net testamente paminėjo muziejaus įsteigimo, raštų leidimo ir honoraro, susidariusio iš tų leidimų paskirtį, būtent – „paminklėliui“ pastatyti“ [12, 14].

Tik ar nuosavo būsto turėjimas iš tikrųjų buvo svarbiausia priežastis, kodėl Maironis vienintelis iš rašytojų tarpukariu sulaukė valstybės išlaikomo memorialinio muziejaus?

(30) Minėtame J. Balio rašte, be kita ko, teigiama: „[k]altinti valstybę nedėkingumu irgi nėra tikslu, kai valstybė už jai pavestą turtą ir pačias dabartinio muziejaus patalpas kas mėnuo moka po 650 litų nuomos, o ir dabartinės išvaizdos muziejaus įrengimas jau kaštavo per 1 000 litų ir Maironio kapui sutvarkyti šių metų sąmatoj paskirta 5 000 litų“ [57, 22].

Juk namą Muziejaus gatvėje valstybei teko nuomotis, lygiai taip pat muziejaus reikmėms buvo galima išnuomoti ir Vaižganto butą prie Vytauto bažnyčios ar kurio kito rašytojo būstą. Testamente išsakyta valia, žinoma, svarbi, bet dar svarbiau, kad pati valstybė visokeriopa palaikė Maironio kanonizaciją: organizuodama iškilmingą septyniasdešimtmečio minėjimą Valstybės teatre, finansuodama mauzoliejaus statybas ir muziejaus išlaikymą. (Kairiosios ir katalikiškosios opozicijos kritika tautininkų valdžiai dėl nepakankamo dėmesio, per menkų sumų Maironio įamžinimui turėtų būtų vertinama 4-ojo dešimtmečio politinės situacijos – augančio nepasitenkinimo Smetonos režimu – kontekste.) Tokio valdžios dėmesio ir finansinių išteklių anuomet nesulaukė nė vienas kitas rašytojas. Valdžia su kaupu įvykdė visus Maironio testamente numatytus poeto įamžinimo darbus: vietoj pageidautos antkapinės lentos įrengė mauzoliejų, užuot laukusi, kol numirs Marcelė Mačiulytė, ir tada įrengusi muziejų Aleksote (kaip buvo pageidaujama testamente), praėjus vos ketveriems metams po Maironio mirties valstybės lėšomis įrengė memorialinį poeto muziejų iš kunigų seminarijos išnuomotuose rūmuose Muziejaus gatvėje. Visi šie darbai, kaip ir paminklas Karo muziejaus sodelyje, apmokėti ne iš testamente numatytų asmeninių Maironio lėšų, o iš valstybės biudžeto. Politinio elito pastangomis sukurti materialieji Maironio įamžinimo objektai davė stiprų impulsą poeto kultui: 4-ojo dešimtmečio pabaigoje ir Antrojo pasaulinio karo metais Maironio muziejaus ir mauzoliejaus lankymas tapo kultūriniais ir patriotiniais ritualais (31), neabejotinai sustiprinusiais centrinę Maironio poziciją nacionalinės literatūros kanone.

IŠVADOS

1932 m. spaudoje detaliai perteiktos, vertintos ir komentuotos Maironio laidotuvių iškilmės, gausūs nekrologai bei po klasiko mirties surengtų Maironio septyniasdešimtmečio iškilmių scenarijus leidžia teigti, kad 4-ojo dešimtmečio pradžioje Maironis užėmė centrinę vietą nacionalinės literatūros kanone. Pats mirties faktas suteikė papildomą impulsą šio poeto kanonizacijai ir padėjo pagrindą patriotinio Maironio kulto formavimuisi. Siekiant atskleisti netekties mastą, Maironiui skirtuose nekrologuose poeto kūrybos reikšmė vertinta kone išimtinai visuomeninio, istorinio jos poveikio kriterijumi. Maironis aukštintas visų pirma kaip tautinio atgimimo pranašas, savo eilėmis prikėlęs lietuvius kovai už savo kalbą, kultūrą ir valstybingumą. Tautinio atgimimo epocha tarpukariu buvo tapusi svarbiausia kolektyvinės atminties vieta, o atgimimo dainiumi praminto Maironio kūryba laikyta ne tik šios herojinės epochos liudytoja, jai priskirta bendruomenės išlikimui gyvybiškai svarbi jos mobilizavimo bei tautinės ir pilietinės tapatybės formavimo funkcija. Apeliuodami į ją L. Gira ir B. Brazdžionis ragino kurti Maironio kultą kaip priemonę, galinčią suaktyvinti po valstybingumo atkūrimo nusilpusį lietuvių patriotizmą.

Maironiui dar gyvam esant jis buvo įamžintas Kauno ir kitų Lietuvos gyvenviečių vietovardžiuose. Po Maironio mirties susirūpinta ir kitomis jo atminimo įamžinimo priemonėmis. Tuoj po laidotuvių imti publikuoti atsiminimai apie jį, kiek vėliau spaudoje pasirodė konkrečių eilėraščių sukūrimo istorijos, spausdinti poeto laiška, 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje pastatytas Maironio mauzoliejus prie Kauno arkikatedros bazilikos, biustas Karo muziejaus sodelyje, įsteigtas memorialinis Maironio muziejus. Nė vienas kitas

(31) 1939 m. gimęs dailininko Telesforo Kulakausko sūnus Gintas prisimena, kad karo metais jis su tėvais lankydavęs Maironio kapą. Manytina, kad pagerbti Maironio atminimą prie jo kapo buvo viena iš Kauno inteligentų šeimų tradicijų (greta Karo muziejaus sodelyje vykstančių renginių lankymo, Nepriklausomybės kovose žuvusių savanorių kapų priežiūros ir kitų patriotinių ritualų) [27, 293].

rašytojas Lietuvos respublikos laikotarpiu nesulaukė tiek daug valstybės dėmesio ir finansinių išteklių, kiek buvo skirta Maironio įamžinimui. Nepaisant to, A. Smetonos režimui oponavę kultūrininkai kritiškai vertino politinio elito pastangas įamžinti poeto atminimą. Kritikuotos tiek iškiliausiam tautiniam poetui esą per pigios mauzoliejaus statybinės medžiagos, tiek paties Maironio pasirinkta epitafija bei B. Bučo sukurtas velionio horeljefas. Pastarieji neatitiko Maironio kaip ryžtingo atgimimo pranašo vaizdinio, kuris imtas formuoti dar XX a. pradžios kritinėje recepcijoje, bet labiausiai išgalėjo jau po poeto mirties.

Memorialinio Maironio muziejaus steigimas taip pat liudija, kad Maironis 4-ajame dešimtmetyje buvo tapęs nacionalinės literatūros klasiku: visas jo palikimas, autentiška gyvenamoji aplinka buvo traktuojami kaip kultūrinė vertybė, kurią būtina išsaugoti ir perduoti ateities kartoms. Vėliau muziejuje ėmus kaupti ne tik Maironio, bet ir jo amžininkų rašytojų palikimą ir tokiu būdu pavertus jį lietuvių literatūros muziejumi, Maironio vardas tapo visos nacionalinės literatūros emblema.

Gauta 2017 02 03
Priimta 2017 06 19

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 1932 06 30 Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus skelbimas apie gedulo ir nedarbo dieną universitete dėl Jono Maironio-Mačiulio laidotuvių. *LCVA*, f. 631, ap. 12, b. 640, l. 3.
- [2] 1932 07 01 Jono Mačiulio-Maironio testamentas, surašyto 1930 m. gruodžio 17 d., nuorašas, notaro patvirtintas 1932 liepos 1 d. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1744, l. 1–2 a. p.
- [3] 1932 09 19 Sutartis tarp Švietimo ministerijos ir Marcelės Mačiulytės. *LCVA*, f. 391, a. p. 8, b. 216, l. 41.
- [4] 1934 03 14 A. a. prelatui Maironiui antkapinio paminklo prie Bazilikos Kaune statyti paruošiamoji sąmata. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 44–45 a. p.
- [5] 1987 11 06 Algio Klimaičio pasikalbėjimas su Nijole Sadūnaite Vilniuje. *LCVA*, f. 648, ap. 2, b. 188, l. 111–111 a. p.
- [6] A. Š. A. a. prel. Jonas Mačiulis-Maironis mirė birželio 28 d. *Ūkininko patarėjas*, 1932, liepos 1, Nr. 26, p. 1, 6.
- [7] ALANTAS, Vyt.[autas] Mirė Poetas. *Lietuvos aidas*, 1932, liepos 2, Nr. 147(1522), p. 2.
- [8] ALGIM. Atidarytas Maironio-Mačiulio muziejus. *Lietuvos aidas*, 1936, birželio 30, Nr. 294(2910), p. 5.
- [9] ANDRIUKONIS, Tomas. Įvadas. *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1895–2010)*. Sudarė T. Andriukonis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 11–46.
- [10] Atidarytas Maironio antkapis: Iškilnėse dalyvavo Valstybės Prezidentas A. Smetona. *Lietuvos aidas*, 1937, liepos 1, Nr. 289(3508), p. 3.
- [11] Atidarytas Maironio muziejus. *Naujoji Romuva*, 1936, liepos 12, Nr. 26–27, p. 557.
- [12] B. B. [Bernardas Brazdžionis] Maironio muziejus. *Lietuvių dienos*, 1962, Nr. 8(127), p. 14–15.
- [13] BALČIŪNIENĖ, Irma. Literatūros muziejų raidos fragmentai. Iš: *Literatūrinės muziejūnininkystės teorija, istorija, praktika, vieta modernioje visuomenėje*: mokslinės konferencijos medžiaga. Parengė R. Antanaitienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2006, p. 9–17.
- [14] BIČIŪNAS, V.[ytautas] Maironio lyra: 1862–1932. *Trimitas*, 1932, liepos 7, Nr. 28, p. 546–549.
- [15] BRAZDŽIONIS, Bern.[ardas] Atgaivinkime patriotinį Maironio kultą. (Aštuonerių metų mirties sukakties proga). *XX amžius*, 1940, birželio 28, Nr. 145(1196), p. 3.
- [16] BRAZDŽIONIS, Bern.[ardas] Maironio portretai. *Aidai*, 1956, Nr. 5, p. 232–233.
- [17] BRIEDIS, A.[lbinas] Gana lietuviškos kantrybės! (Studentiškos mintys Maironiui mirus).

- Lietuvos studentas*, 1932, rugsėjo 15, Nr. 11(37), p. 3–4.
- [18] BUDRYS, Stasys. *Bronius Pundzius*. Vilnius: Vaga, 1969. 124 p.
- [19] ČIURLIONIENĖ, Sofija. Vienužis – Maironis – Vaičaitis. Iš: Sofija Čiurlionienė. *Raštai*. T. 4: *Straipsniai, studijos, esė*. Parengė R. Karmalavičius. Vilnius: Vaga, 1998, p. 5–22.
- [20] Dėl Maironio kapo ir muziejaus. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 17–18.
- [21] DRAGENYTĖ, Ramutė. Maironio monumentalumas lietuvių literatūros istorijose. Iš: *Eina garsas: nauji Maironio skaitymai*: straipsnių rinkinys. Sudarė M. Žvirgždas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 266–288.
- [22] GIRA, Liudas. 5-ri metai be Maironio. *Literatūros naujienos*, 1937, Nr. 6(61), p. 1.
- [23] GIRA, Liudas. Kai Maironis kūrė „Mūsų vargus“. (Iš Maironio korespondencijos „Vaivoryškštės“ redaktoriui). *Literatūros naujienos*, 1937, Nr. 6(61), p. 4.
- [24] GIRA, Liudas. Mirusį, bet tebegyvą mūsų tarpe Maironį prisiminus. *Naujoji Romuva*, 1932, liepos 17, Nr. 28–29(80–81), p. 656–657.
- [25] GRINIUS, Dr. J.[onas] Maironis tradicijų ir pažangos poetas. *Naujoji Romuva*, 1932, spalio 30, Nr. 44(96), p. 941–944.
- [26] Įspūdinga dvasios puota: Maironio paminėjimas Valstybės teatre. *Lietuvos aidas*, 1932, spalio 25, Nr. 243(1618), p. 2.
- [27] JANKEVIČIŪTĖ, Giedrė. *Telesforas Kulakauskas (1907–1977)*. Vilnius: Vilniaus grafikos meno centras, 2016. 357 p.
- [28] JUREVIČIŪTĖ, Aušra. Karo muziejaus vaidmuo kuriant švenčių tradicijas Kaune 1921–1930 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2008, t. 9, p. 169–202.
- [29] *Kauno miesto statistikos metraštis*. Kaunas: Kauno miesto s-bės statistikos biuras, 1939. 175 p.
- [30] KAŽUKAUSKAITĖ, Ona. Maironis ir Maironiai, Maironiškiai. *Kalbos kultūra*, 2012, Nr. 85, p. 113–120.
- [31] KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003. 230 p.
- [32] KIRŠA, Faustas. Maironis gyvas tarp mūsų. *Naujoji Romuva*, 1932, liepos 17, Nr. 28–29(80–81), p. 659–660.
- [33] KIRŠA, Faustas. Maironis gyvas tarp mūsų. *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 28–29(80–81), p. 659–660.
- [34] KORTE, Hermann. K wie Kanon und Kultur: Kleines Kanonglossar in 25 Stichwörtern. *Literarische Kanonbildung*. Herausgegeben von H. L. Arnold. München: Text+Kritik, 2002, S. 25–37.
- [35] KUČINSKIENĖ, Aistė. Ankstyvasis Maironis literatūros lauke: įsišventinimas, kanonizavimas, pozicijų užėmimas. Iš: *Eina garsas: nauji Maironio skaitymai*. Straipsnių rinkinys. Sudarė M. Žvirgždas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 250–265.
- [36] Kun. Mačiulis-Maironis: Poetas kurio biustas stovės Clevelando Lietuvių Darželyje. *Dirva*, 1937, birželio 25, Nr. 26, p. 4.
- [37] KVIKLYS, Bronius. *Lietuvos bažnyčios*. T. 3: *Kauno arkivyskupija*. Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1983. 512 p.
- [38] Laiškas architektui Stasiui Kudokui. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 14.
- [39] Laiškas Arkikatedros Vicepropozitui. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 13.
- [40] LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. *Skaitantis Vaižgantas*: monografija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015. 372 p.
- [41] *Lietuvos pašto ženklai: Nepriklausoma respublika (1918–1940)*. Parengė K. Matuzas. Iš anglų kalbos vertė ir papildė V. Kavaliauskas. Vilnius: Mintis, 1991, 187 p.
- [42] MAČIULIS, Dangiras; STALIŪNAS, Darius. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės vals-*

- tybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015. 324 p.
- [43] MAČIULIS, Dangiras. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. *Interstudia humanitatis*, 2009, Nr. 9, p. 119–138.
- [44] MAČIULIS, Dangiras. Pasisavinant Mažąją Lietuvą. Vienijančios kolektyvinės atminties konstravimas Lietuvoje tarpukariu. *Acta historica universitatis Klaipedensis*, 2012, t. 24, p. 212–229.
- [45] MAČIULIS, Dangiras. Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė. *Lituanistica*, 2011, Nr. 2, p. 54–75.
- [46] *Maironio lietuvių literatūros muziejus: Istorija ir rinkiniai*. Sudarė A. Ruseckaitė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2006. 175 p.
- [47] Maironio muziejaus statutas (Nuorašas). *MLLMA*, f. 1, ap. 1, l. 5.
- [48] Maironio pagerbimas prie jo mauzoliejaus. *Literatūros naujienos*, 1937, Nr. 6(61), p. 1–2.
- [49] Maironio vardo muziejaus reikalu. *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 25, Nr. 46(1718), p. 6.
- [50] [Maironis] *Maironio raštai*. T. 2: *Epas*. Kaunas: [s. n.], 1926. 315 p.
- [51] [Maironis] *Maironio raštai*. T. 3: *Dramatiški veikalai*. Kaunas: Šviesa, 1930. 430 p.
- [52] MYKOLAITIS-PUTINAS, Vincas. „Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas. (Skaityta per Maironio minėjimą Valstybės teatre 1932 m. spalio 24 d.) Iš: Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*. T. 8: *Eстетika. Literatūros etiudai*. Parengė ir paaiškinimus parašė V. Zaborskaitė. Vilnius: Vaga, 1999, p. 182–198.
- [53] MYKOLAITIS-PUTINAS, Vincas. Maironis: 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Iš: Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*. T. 10: *Literatūrinė publicistika*. Parengė ir paaiškinimus parašė V. Zaborskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 224–232.
- [54] MIKULEVIČIUS, J. Maironis – dailiosios literatūros kūrėjas. *Ateitis*, 1932, Nr. 10, p. 476–482.
- [55] NYKA-NILIŪNAS, Alfonsas. *Temos ir variacijos: Literatūra. Kritika. Polemika*. Vilnius: Baltos lankos, 1996. 461 p.
- [56] P. V. [Pranas Vilūnas]. Lietuvių dainius Maironis. *Viltis*, 1909, liepos 8 (21), Nr. 77 (262), p. 2–3.
- [57] (Paiškinimai) Dėl Maironio muziejaus. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 21–22.
- [58] Pamaldos už Maironį. *Lietuvos aidas*, 1937, birželio 27, Nr. 283(3500), p. 5.
- [59] PAULAUSKAS, Vl[adas]. „Nesek sau rožės prie kasų“. (Kaip gimė Maironio Dueto tekstas ir muzika). *Mokslo dienos*, 1937, Nr. 8–9, p. 455–456.
- [60] Pirmoji muziejaus lankytojų registracijos knyga (1936 07 12 – 1944 12 01). *MLLMA*, f. 1, ap. 1.
- [61] Prelato Maironio-Mačiulio palik[i]mo tinkamų muziejui daiktų sąrašas. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1744, l. 4–8.
- [62] RADZIKAUSKAS, E. [Liudas Gira] Maironio lirika. *Vairas*, 1932, Nr. 9, p. 502–507.
- [63] RUSECKAITĖ, Aldona. Pirmasis laiškas: nuo širdies žodelį tarti... *Nemunas*, 2012, kovo 15–21, Nr. 10, p. 5.
- [64] SANTVARAS, Stasys. Mano Maironis: Jaunoji rašytojo balsas. *Lietuvos aidas*, 1932, liepos 2, Nr. 147(1522), p. 2–3.
- [65] SANTVARAS, Stasys. Pavasario balsams tebeskambant. (Atsiminimai apie Maironio dainas). *Vairas*, 1932, Nr. 9, p. 456–462.
- [66] SENAPĖDIS, Romanas. Memorialiniai muziejai: raida ir perspektyvos. Iš: *Literatūrinės muziejinkystės: teorija, istorija, praktika, vieta modernioje visuomenėje*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Parengė R. Antanaitienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2006, p. 39–41.
- [67] SMETONA, Antanas. Maironis. Iš: Antanas Smetona. *Pasakyta – parašyta (1927–1934)*. Kaunas: Pažanga, 1935, p. 198–201.
- [68] Specialiųjų mokyklų inspektoriaus inž. A. Mikalausko pranešimas Ponui Kultūros reikalų

- departamento direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1745, l. 1–3.
- [69] SRUOGA, Balys. Maironis (Kun. Prelatas Jonas Maculevičius) 1888–1913. *Aušrinė*, 1913, gruodžio 31 (1914, sausio 13), Nr. 28, p. 197–208.
- [70] ŠARMAITIS, R.[omas] Kai kurie XIX amž. antrosios pusės Lietuvos nacionalinio išsivadavimo judėjimo istorijos klausimai. Iš: *Lietuvių literatūra: straipsnių rinkinys*. T. 1. Sudarė J. Būtėnas, A. Sprindis. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros I-kla, 1954, p. 106–122.
- [71] ŠINKŪNAITĖ, Laima. *Kauno Šv. Apaštaly Petro ir Pauliaus arkikatedra bazilika*: monografija. Kaunas: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2008. 171 p.
- [72] TAMOŠAITIS, Iz.[idorius] Maironio visatavaizdos metmens. *Vairas*, 1932, Nr. 9, p. 445–455.
- [73] TYRUOLIS, A. [Alfonsas Šešplaukis] 5 metai nuo Maironio mirties. *Šaltinis*, 1937, birželio 26, Nr. 26(1076), p. 411.
- [74] [TUMAS, Juozas] *Doc. p. e. J. Tumo lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos grupė“ Jonas Maironis-Mačiulis*. Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1924. 272 p.
- [75] VAIDILUTĖ [Ona Pleirytė-Puidienė]. Pavasario balsai. *Vairas*, 1932, Nr. 9, p. 463–468.
- [76] V-AS. Patriotizmas – Maironio poezijos ir Lietuvos gyvenimo prozoj. *Kova*, 1932, Nr. 8–9(33–34), p. 8–9.
- [77] VIENUOLIS, A[ntanas]. Poeto Maironio kūno eksportacija. *Vairas*, 1932, Nr. 9, p. 496–500.
- [78] VILIŪNAS, Giedrius. Vytauto Didžiojo kultas tarpukario Lietuvoje. Iš: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 17: *Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX – XX a.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001, p. 68–102.
- [79] VON HEYDEBRAND, Renate. KANON MACHT KULTUR – Versuch einer Zusammenfassung. *KANON MACHT KULTUR: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*. Herausgegeben von R. von Heydebrand. Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998, S. 612–625.
- [80] ZIMMER, Ilonka. *Uhland im Kanon: Studien zur Praxis literarischer Kanonisierung im 19. Und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009. 576 S.

VIKTORIJA ŠEINA

Memorialization of Maironis with Respect to Literary Canonization (1932–1940)

Summary

The paper focuses on the performative and material memorialization (anniversaries, funeral, obituaries in the press, the gravestone, and the memorial museum) of Maironis (Jonas Mačiulis, 1862–1932) in the 1930s, which contributed to the consolidation of the poet's position in the national literary canon. It also describes what prevalent meanings of his literary works were being formed by different practices of memorialization.

When Maironis died in 1932, the press was full of obituaries, detailed commentaries, and interpretations of his funeral. We also have a script of his 70th birthday celebration, which, together with the mentioned acts of memorialization, shows that Maironis occupied the central spot in the national literary canon in the early 1930s. The very fact of his death granted an additional motive towards a faster canonization of the poet and served as a base to form Maironis's patriotic cult. In the obituaries,

the meaning of Maironis's poetry was predominantly judged from the point of view of its social and historical impact and Maironis was extolled as a prophet of the national revival who had awakened the Lithuanians to the fight for their language, culture, and statehood. During the interwar period, the era of the national revival had become an essential place of collective memory in general, thus the poetry of Maironis, who had already been treated as the national poet of the revival, was recognized not only as a witness of that epoch, but also as the one that could fulfill the vitally important function of mobilization of the community and of the formation of national and civil identity.

When Maironis was still alive, he was commemorated in various toponyms of Kaunas and other regions of Lithuania. After his death, the importance of his memorialization in different ways became obvious. Shortly after his funeral, the publication of memoirs about his life, stories about the processes of writing poetry, and his letters was initiated. In the late 1930s, a mausoleum of Maironis was built near Kaunas Cathedral Basilica, a bust of Maironis was erected in the square of the Military Museum of Vytautas the Great, and Maironis Memorial Museum was founded. There were no other Lithuanian writers in the period of the Republic of Lithuania (1918–1940) who received so much attention from the state and so much financial support as was assigned to the memorialization of Maironis.

Keywords: Jonas Mačiulis-Maironis, literary canon, memorialization